

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 371.132

Марія Бикова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-0386-1856

DOI 10.24139/2312-5993/2019.10/117-130

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Предметом дослідження є толерантність як одна з характеристик особистості та пріоритетна проблема виховання в закладах дошкільної освіти. Метою виступає аналіз сучасних підходів до проблеми толерантності, визначення завдань та напрямів формування толерантності дітей у закладах дошкільної освіти. У статті використані методи теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми дослідження, також застосовано метод систематизації, порівняння, узагальнення спеціальної літератури. Автор охарактеризував основні завдання формування толерантності, визначив принципи, критерії та показники педагогічної толерантності, запропонував методичний комплекс для формування толерантності дітей у закладах дошкільної освіти.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, стереотипи, прийняття іншого, особистість, індивідуальність, відмінності, дошкільники, формування.

Постановка проблеми. Проблема толерантності, побудова гармонійних, неконфліктних відносин між людьми і групами людей вже давно є однією з пріоритетних проблем сучасності. А толерантність, як одна з характеристик особистості, значною мірою впливає не тільки на розвиток соціального клімату, міжособистісні відносини, політику, але й виявляється найбільш актуальним завданням для розвитку сучасної людини та її виховання. Сьогодення вимагає особливої уваги питання формування та розвитку толерантності. Ще 16 листопада 1995 року держави-члени Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури прийняли Декларацію прав толерантності, де надали наступне визначення терміну «толерантність»: «Толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження й самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» (Декларація принципів толерантності, 1995).

Що стосується нашої країни, то ознаками надзвичайної актуальності проблеми толерантності можна вважати те, що останнім часом ми все

частіше зіткаємося з негативними проявами людської особистості, а саме з недобррозичливістю, неприязністю, розлюченістю, агресивністю. У сім'ю і школу проникають настрої нестерпності та культурного егоїзму. Ці тенденції негативно впливають на процес становлення особистості дітей, починаючи з періоду відвідування закладів дошкільної освіти, формування їх духовності й залучення до загальнолюдських цінностей. Таким чином, ми вважаємо, що толерантність виявляється актуальною задачею розвитку сучасної людини та її виховання.

Аналіз актуальних досліджень. Аналізуючи літературу з обраної проблеми, ми зіткнулися з великою кількістю визначень толерантності. На нашу думку, найбільш загальним розумінням толерантності є наступне: «толерантність – це гармонія в різноманітті» (Бондирева та Колесов, 2011). Прагнення досягти цієї гармонії, рівноваги, життєвого балансу між досить різними «елементами» нашого життя є найважливішим критерієм толерантності.

З точки зору педагогіки є визначення, що викликають певні суперечності, тому що толерантність розуміється як терпимість до інакості інших (Вахабова та Гузаєва, 2006, с. 12). Саме поняття терпимості, що походить від слова «терпіти», вже означає неприйняття. Відповідно, терплю – це не припускаю, але змушений погоджуватися і приймати, оскільки так вимагають норми співіснування. На нашу ж думку, справжня толерантність – це ставлення до іншого як до рівного, що має всі права, у тому числі і право бути не таким як усі.

Характеризуючи сучасність як епоху глобальної кризи – політичної, екологічної, моральної тощо дослідники проблеми толерантності відзначають у ній прямо протилежні якості. Але всі дослідники впевнені в необхідності подолання інтолерантності як антиподу толерантності.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі сучасних підходів до проблеми толерантності, визначенні завдань та напрямів формування толерантності дітей у закладах дошкільної освіти.

Методи дослідження: у процесі наукового дослідження ми використовували теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, також застосовано метод систематизації, порівняння, узагальнення спеціальної літератури.

Виклад основного матеріалу. Толерантність сьогодні стала умовою гармонійного життя в суспільстві. Саме тому й виникла необхідність виховувати молоде покоління за правилами толерантності. У змісті поняття «толерантність» А. Г. Асмолов (Асмолов, 2000, с. 7) виділяє три основні аспекти: один пов'язує дане поняття зі стійкістю, витривалістю, інший – із терпимістю, третій – із допуском, допустимістю, допустимим відхиленням. Толерантність – «... це взаємна свобода, яку люди використовують, щоб вірити й говорити те, що їм здається істиною, таким чином, що вислів кожним своїх вірувань і думок не несе ніякого насильства, але, навпаки, є

спільним із сутністю світу» (Conche, 1993, с. 77). Воно включає повагу до людської гідності, яка не допускає ставлення до людини як до засобу.

Термін «толерантність» (від лат. *Tolerantia*) походить від латинського дієслова *tolero* – «нести, тримати», а також «переносити, зберігати, годувати, залишатися». Початкове значення *tolero* – «нести, тримати» в руках якусь річ. Отже, все те, що ми тримаємо в руках або несемо протягом життя, вимагає від нас зусиль і вміння «виносити», страждати, терпіти. Все це – наша «витривалість» по відношенню до несприятливого зовнішнього впливу, терплячість. З іншого боку, значення слова *tolero* – «годувати, жити» і дієслова *tollo* – «вважати своєю дитиною, виховувати, плекати» безпосередньо пов'язує його з ідеєю підживлення або «виховання» людини і, у кінцевому рахунку, «освіти» особистості. Більш того, на думку М. Миріманової, толерантність – це, у першу чергу, вихованість, що вимагає самообмежень і дозволяє ставитися до іншого (іншого, ніж я) з позиції рівності (Міріманова, 2002, с. 104). Толерантність передбачає прийняття іншого таким, яким він є.

У психології толерантність – поняття багатоаспектне і може розглядатися як з позицій особистості, її установок, цінностей, так і з точки зору виховання, розвитку. Толерантність у нашому розумінні – це, з одного боку, мета і результат виховання, що супроводжується формуванням певних соціальних установок, а з іншого – цінність і якість особистості, що виявляється в поведінці та вчинках.

Р. В. Бріслейн (Шрейдер, 1990, с. 8) розглядає толерантність як якість особистості, що протиставляється стереотипності й авторитаризму. Вона вважається необхідною умовою успішної адаптації до нових несподіваних умов. Надто спрощуючи явища навколишнього світу, люди з несформованою толерантністю виявляють категоричність, виявляються нездатними до змін.

Незважаючи на надто сильні відмінності в оцінці толерантності, усіх учених об'єднує впевненість щодо необхідності боротьби з її антиподом, інтолерантністю, яка зустрічається в різноманітних формах у нашому житті.

Проаналізуємо сутність терміну «інтолерантність».

У тлумачному словнику Т. Ф. Єфремової інтолерантність трактується як несхильність до компромісу; нетерпимість, агресивність, деструктивність (Єфремова, 2000). Окремо розглядається інтолерантність етнічна (від лат. *Intolerantia* непереносимість, нетерпимість) – 1) властивість етнічної спільності або окремого його представника, що характеризується неприйняттям або запереченням культури, традицій, цінностей, поведінкових і комунікативних моделей, способу життя тощо. У словнику синонімів інтолерантність визначають як іменник, який має два синоніми: нестерпність та нетерпимість (Трішин, 2013).

Інтолерантне ставлення – це, насамперед, агресивне конфліктне ставлення. Проявів інтолерантності існує безліч, зокрема, виділяється десять різновидів її виявлення, що різняться за предметом нетерпимості: образи,

глузування, виявлення зневаги; негативні стереотипи, упередження, забобони, засновані на негативних характеристиках; етноцентризм (оцінка оточуючих через призму цінностей свого етносу, які розглядаються як еталонні для всіх інших людей і культур); пошук ворога (перенесення провини за нещастя і проблеми на інші групи); переслідування, залякування, погрози; расизм, націоналізм, експлуатація, фашизм; ксенофобія у формі етнофобії, мігрантофобії (неприятність до представників інших груп і культур, переконання в тому, що «чужаки» завжди шкідливі для суспільства); паплюження релігійних і культурних пам'яток; вигнання, репресії; релігійне переслідування (Ростовцева, 2012, с. 13).

Велике значення у формуванні толерантності дітей відводиться педагогам. Звідси виникає проблема аналізу толерантності в педагогічному розумінні. Ми визначаємо толерантність у педагогічному розумінні як спілкування вчителя і учнів, що побудоване на створенні оптимальних умов, які сприяють формуванню у вихованців культури спілкування, поваги до індивідуальності особистості, здатності вільно висловлювати власну думку. Толерантний педагог характеризується головним чином тим, що він не сприймає відмінність як недолік, що є характерним для загальної маси людей.

В основі процесу виховання закладена ідея добровільно та свідомо обраного ставлення щодо поведінки та вчинків іншого, тобто толерантність. У цьому випадку толерантність передбачає терпіння більш сильного, досвідченого (вихователя) до більш слабкого (вихованця), що включає вміння управляти власною поведінкою і навчати вихованця за допомогою «зразка власної поведінки». Виховання як процес взаємодії, а не впливу, неодмінно пов'язаний із толерантністю, а саме з терпінням і терпимістю, але не всього, що завгодно, а лише того, що дає підставу для роздумів та розвитку. Це є навчання таких способів поведінки і реагування, які не завдають шкоди іншому, але враховують саме цього іншого (Міріманова, 2002, с. 104).

Психологи вважають, що найкращий вік для початку цілеспрямованого формування толерантності – це старший дошкільний вік. Підставами для цього виступає початок активного розвитку особистості, саме в цей період закладаються ціннісні основи світогляду. Отже, ми вважаємо, що проблему толерантності доцільно віднести до виховної, а задачу формування толерантності – не тільки до актуальних задач, а й до основних напрямів виховання.

На жаль, починаючи з дитячого садка, від малосвідомої дитини вже можна почути зневажливі й агресивні висловлювання в бік його товариша по іграх, який відрізняється зовнішністю, манерою поведінки, мовою. Саме з цього часу – періоду неусвідомленого наслідування й копіювання поведінки батьків і починаються перекося спочатку просто у свідомості, вихованні, а потім і в розвитку толерантної свідомості особистості.

Проаналізуємо основні чинники розвитку інтолерантності.

По-перше, це нерозуміння на рівні мови, яке створює найголовніші труднощі і бар'єри у процесі взаємодії. І справа тут у тих «суб'єктивних» сенсах, які мають певні слова і вислови для різних народів та їх культур, не кажучи вже про те, що в деяких мовах до певних семантичних виразів не можливо добрати аналогів в інших мовах.

По-друге, це відмінності в зовнішності та характері. Психологічне коріння неприйняття іншого в даному випадку слід шукати в завищеній самооцінці та надмірному егоїзмі. Слід зазначити, що «розумний» егоїзм – це цілком здорове явище, притаманне кожній людині, оскільки для особистості немає нічого ціннішого, ніж вона сама, така, яка є. Звідси, всі, хто відрізняються, викликають почуття поблажливості, зневаги, можливо, огиди, і це найм'якші з тих форм відносин, які можуть перерости в повне заперечення права особистості іншого на існування.

Третя причина ховається у стереотипах і «сценаріях» поведінки (за Е. Берном), що були прищеплені нам із дитинства. Як приклад можна навести відомі ідіоми: «все цигани – злодії і шахраї», «у слов'ян «широка» душа». Стереотипи виконують, з одного боку, заспокійливу функцію, а з іншого, – полегшують розуміння того, що іноді важко зрозуміти на рівні здорового глузду.

Четверта причина, що тісно пов'язана з іншими, – нерозуміння, що стосується різних аспектів існування людей інших національностей. Нерозуміння складається з протиріччя, що виникає між тими установками, цінностями, традиціями, які є елементами засвоєної культури й особливостями культурного і духовного життя інших людей. Нерозуміння ми часто використовуємо як певний захисний механізм, коли інтелектуальних можливостей не вистачає, чи їх немає зовсім, або людина просто не бажає докладати зусилля, які потрібні для пізнання і розуміння нового. Заперечувати, уникати або засуджувати більш просто і комфортно, аніж застосовувати інтелектуальні зусилля задля усвідомлення та пояснення «нестандартної» поведінки іншої людини. Подібне нерозуміння може призвести до крайньої форми – заперечення можливості існування іншого, і виявлятися, наприклад, у знищенні цілих народів і націй, що переконливо продемонструвала нам історія людства навіть у прогресивних ХХ та ХХІ століттях (Ростовцева, 2012, с. 13).

Серед провідних завдань формування толерантності в дітей дошкільного віку ми визначаємо такі:

- ознайомлення та прищеплення навичок культури спілкування, що є одним із найважливіших у закладах дошкільної освіти та за їх межами;
- розуміння і прийняття загальнолюдських цінностей (культурних, моральних, соціальних), які близькі і зрозумілі різним народам. Дітям слід пояснювати, що неповага до будь-якої культури не сприяє порозумінню між людьми, а тільки підвищує рівень конфліктності;

- поширення ідей та ідеалів толерантності;
- розвиток незалежного критичного мислення з урахуванням моральних загальнолюдських цінностей;
- формування шанобливого ставлення до людей;
- робота над практичним умінням будувати ефективне спілкування зі школярами різних національностей і релігій.

Система освіти, починаючи з дошкільної, повинна бути спрямована на передачу дітям глибоких знань про народи, культури і традиції, що, у свою чергу, сприяє вирішенню проблеми виникнення в дітей нетерпимості та забобонів.

У Декларації прав толерантності зазначено, що найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості є виховання. Виховання в дусі толерантності починається з прищеплення людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечення їхньої реалізації та зміцнення прагнення кожного до захисту прав інших. Політика та програми в галузі освіти повинні сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними та мовними групами й націями.

У закладі дошкільної освіти створено максимум потенційних можливостей для толерантного виховання дітей, бо саме тут є дуже важлива перевага – дитяче співтовариство, у якому дитина може ознайомитися та навчитися сприймати різноманітність дітей. Таке середовище формує готовність дитини до гуманної, толерантної поведінки. Завдання педагога – навчити дитину толерантно поводитися та спілкуватися. Заняття повинні будуватися на гуманістичній позиції, суб'єкт-суб'єктному підході у взаємодії з дітьми, що передбачає: свободу висловлювань і поведінки дитини в різних формах педагогічного процесу; вияв взаємних оцінок і суджень як дорослого, так і дитини з різних приводів, надбання в процесі такої взаємодії індивідуального досвіду; недопущення будь-яких насильницьких чи жорстких заходів, що обмежують поривання і бажання дітей.

Проаналізувавши основні напрями формування толерантності в дітей дошкільного віку ми визначили, що найбільш продуктивно цю проблему можна вирішити через:

- формування уявлень дитини про себе як унікальну, самоцінну, неповторну особистість;
- розвиток уявлень про інших людей на підставі визначення схожих та відмінних рис;
- повідомлення знань про навколишній світ відповідно до базисної програми;
- усвідомлення дітьми власних можливостей та їх розвиток;
- усвідомлення своїх достоїнств і недоліків, виявлення критичності;
- усвідомлення прав і обов'язків щодо себе та інших людей;

- формування вміння відстоювати свої права і зважати на права інших;
- визначення разом з дітьми правил і норм людського спілкування;
- уміння давати оцінку власним вчинкам і вчинкам інших;
- уміння робити вибір, приймати рішення;
- прислухатися до думки інших і безконфліктно вирішувати виникаючі проблеми;
- поглиблення розуміння значущості і цінності життя кожної людини.

Наступним кроком нашого дослідження було створення комплексу методів і прийомів для формування толерантності дітей у закладах дошкільної освіти. Оскільки провідним видом діяльності в дітей дошкільного віку є гра, то і формувати толерантність у дошкільнят найкраще за допомогою гри. З цією метою доцільно проводити систему заходів. Розглянемо деякі з них.

1. Свята і заняття знайомства з культурою і традиціями як українського народу, так і інших народностей. Вивчення фольклору з метою отримання знань про різноманітність народів.

2. Рольові ігри на опанування прийомів толерантного спілкування.

3. Виховні бесіди. Орієнтовні теми для обговорення: «Про дружбу», «Про доброту», «Зло в гостях», «Правила поведінки в дитячому садку», «Що таке милосердя».

4. Етичні бесіди. Пропоновані теми: «Що ти зробив, як зробив», «Що таке права, що таке обов'язки». Обговорення ситуацій гуманістичного вибору.

3. Активні ігри різних народів.

4. Народні традиції та свята.

5. Заняття за мотивами народних казок різних народів.

6. Ігри на визначення головних ознак толерантної особистості (наприклад, такі властивості людини: повага до думки інших, доброзичливість, постійна спрямованість на взаємодію, здатність зрозуміти і прийняти іншого, допитливість і чуйність, поблажливість тощо). До кожної ознаки створити педагогічну ситуацію, разом із дітьми вирішити її і таким чином закріпити не тільки теоретичні знання, а й навички практичної поведінки.

7. Ігри на подолання духу нетерпимості (інтолерантності). Для корекції поведінки при нетерпимості ми рекомендуємо застосовувати ігри та вправи, які допоможуть педагогові провести цікаве групове чи індивідуальне заняття з формування толерантності вихованців (наприклад, робота з дитиною, що виявляє нетерпимість до іншого або ж з дитиною, до якої проявляється нетерпимість). Спочатку доцільно визначити сутність поняття «нетерпимість», дізнатися, чи спостерігали діти її у спілкуванні оточуючих, що може виступати предметом нетерпимості (такі особливості дітей, як національні, релігійні, етнічні, соціальні, статеві, пов'язані з зовнішнім виглядом, пов'язані зі станом здоров'я, пов'язані з інтересами, захопленнями та звичками). Наступним

кроком є формування позитивного ставлення до людей різних національностей, релігій, людей із особливими потребами тощо. Для цього створюються проблемні ситуації та діти вирішують, як безконфліктно спілкуватися та які існують прийоми виходу з конфліктів. Розглянемо деякі з них.

«Антиподи». Педагог пропонує вихованцям назвати начебто у два стовпчика хороші й погані риси свого характеру. Після складання списку відбувається обговорення, попутно виробляючи варіанти заміщення негативних якостей на позитивні.

«Мінуси і плюси». Використовуючи той самий список рис особистості, педагог пропонує подумати дитині, у яких випадках негативні якості будуть корисні. Наприклад, нетерпимість може проявлятися, але тільки не у брехні, шкідливих звичках, зрадах, насильстві.

«Камінчик». Вихователь зазначає, що в кожній людині є певний недолік, як «камінчик, що потрапив у взуття», який заважає їй розвиватися й досягати успіхів. Педагог пропонує дитині знайти в собі таку якість, яка заважає їй нормально спілкуватися.

«Родзинка». Педагог пояснює дитині, що кожен має і найкращу якість, що дозволяє впоратися зі складними життєвими ситуаціями та пропонує відшукати ту саму «родзинку», якою дитина може пишатися.

«Правильна позиція». Педагог допомагає виробити дитині правильне ставлення до себе і до ситуації, що склалася. Важливо навчити дитину говорити собі: «Я в порядку, оточуючі теж у порядку». Такий позитивний настрій допоможе виробити адекватну позицію в спілкуванні з ким завгодно.

«Ламаємо стереотипи». Педагог пояснює, що світ не ділиться тільки на чорне і біле, на погане і хороше. Світ – багатогранний, барвистий і дивовижний. І чим різноманітнішим є внутрішній світ кожної людини, тим цікавіше жити.

«Мій ідеальний образ». Педагог пропонує назвати дитині якості, які її влаштовують, а також ті, які він бажає в собі розвинути та придбати. Визначення ідеального образу допоможе дитині намітити план подолання негативних рис характеру.

Для здійснення успішної педагогічної діяльності в напрямі формування толерантності в закладах дошкільної освіти, ми вважаємо за доцільне використовувати педагогом у процесі взаємодії наступне:

- активні ігрові технології;
- розвиток рідної мови;
- вивчення іноземних мов;
- вивчення історії;
- розширення знань про народності вихованців, їх традиції;
- використання творів мистецтва (літератури, картин, кінофільмів та ін.);
- залучення дітей до активних форм обговорення актуальних питань (участь у дискусіях, дебатах, диспутах);

- організація спільної діяльності вихованців;
- увагу педагога до досягнення дітьми сенсу тієї чи іншої поведінки, учинків;
- взаємодія педагога з сім'ями дошкільнят;
- виховна активність педагога, яка полягає в спільному відвідуванні з вихованцями культурних центрів, виставок, концертів різних національних культур тощо.

У зв'язку з цим виділяються два аспекти толерантності:

- зовнішня толерантність (до інших) – переконання, що вони можуть мати свою позицію, здатні бачити речі з інших (різних) точок зору, з урахуванням різних факторів;

- внутрішня толерантність (як гнучкість, як ставлення до невизначеності, ризику, стресу) – здатність до прийняття рішень і міркувань над проблемою, навіть якщо не відомі всі факти і можливі наслідки (Мириманова, 2002).

Спираючись на визначення толерантності, аналіз її сутності, ураховуючи вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, дослідження С. В. Бобінової та І. Г. Сухопари (Сухопара, 2002; Бобінова, 2001) ми визначили такі критерії та показники толерантності:

- знання про навколишній світ;
- упевненість у собі – адекватна самооцінка своїх вчинків, дій, власних сил і здібностей;
- відповідальність за свої вчинки і дії;
- доброзичливість і чуйне ставлення до навколишнього світу;
- емпатія (здатність співпереживати, співчувати, співпереживати, емоційно оцінювати події);
- рефлексія – здатність усвідомлювати, осмислювати свої дії та вчинки, знання індивідуальних особливостей, достоїнств і недоліків;
- відсутність тривожності, страху;
- витримка, самовладання (володіння собою, вміння керувати емоціями, вчинками);
- здатність прощати;
- вміння слухати, вислуховувати інших;
- екстравертність, комунікабельність;
- вміння знаходити шляхи порозуміння та злагоди, вирішувати суперечливі питання та конфліктні ситуації без агресії й силового впливу;
- здатність зрозуміти іншого і шанобливо до нього ставитися;
- відмова від домінування й насильства;
- почуття власної гідності;
- визнання за іншим права мати свою точку зору і можливість вільно її висловлювати;

- стійкість особистості (емоціональна стабільність, доброзичливість, ввічливість, терпіння, соціальна відповідальність, самостійність, соціальна релаксація);

- емпатія (чуттєвість партнера, високий рівень співпереживання; екстравертність, здатність до рефлексії);

- дивергентність (відсутність стереотипів, гнучкість мислення, критичність мислення);

- мобільність поведінки (відсутність напруги в поведінці, відсутність тривоги, уміння знайти вихід зі складної ситуації, автономність поведінки);

- соціальна активність (соціальна самоідентифікація, соціальна адаптація, креативність, соціальний оптимізм, ініціативність).

Виходячи з вищесказаного, ми пропонуємо власне визначення принципів педагогічної толерантності, яке розглядаємо як основні вимоги до діяльності педагога, вихідні положення, якими керується вихователь у процесі формування толерантності дітей, а саме у визначенні його змісту, створенні педагогічних умов, форм організації спільної діяльності, методів та засобів тощо.

Провідними принципами педагогічної толерантності ми вважаємо такі:

- відмова від насильства як неприйняттого засобу залучення дитини до будь-якої ідеї;

- добровільність вибору вихованця, акцент на щирості його переконань, «свобода совісті». Ідея толерантності може стати своєрідним орієнтиром, свого роду прапором руху, що об'єднує однодумців. При цьому не слід засуджувати або звинувачувати тих, хто не приєднався до «освічених»;

- уміння примушувати себе, не примушуючи інших. Страх і примус ззовні не сприяють стриманості й терпимості, хоча в якості виховного фактора в певний момент дисциплінують людей, формуючи певні звичаї;

- підпорядкування законам, традиціям і звичаям, це сприяє задоволенню суспільних потреб. Підпорядкування законам, а не волі конкретної людини чи більшості є важливим фактором розвитку й руху в потрібному напрямку;

- прийняття іншого, який може мати відмінності за різними ознаками – національними, расовими, культурним, релігійним тощо. І, звичайно, керуватися золотим правилом моральності: як ви бажаєте, щоб з вами поводитися люди, так само поведіться і ви з ними. Толерантність кожного сприяє рівновазі та цілісності всього суспільства (Міріманова, 2002, с.104).

Проблема виховання толерантності дитини повинна об'єднати зусилля багатьох людей, насамперед, фахівців різних напрямів і рівнів – психологів, педагогів, вихователів, керівників, рядових фахівців, а також представників різних вікових груп (дітей і підлітків, дорослих і молодь). Особлива роль належить батькам. Ми пропонуємо педагогічні поради для уважних батьків

щодо виховання дитини в традиціях толерантності: навчіться слухати дитину й чути її; навчіться знімати емоційну напругу дитини; дозволяйте дитині виражати емоції, у тому числі й негативні; приймайте і любіть дитину такою, якою вона є; дитина буде слухатися і виконувати вимоги лише в тому випадку, якщо вони розумні; дитина буде відкритою до світу і толерантною, якщо у своїй сім'ї вона буде від народження відчувати доброту і повагу, розуміння і спокій; бути толерантним – це значить сприймати світ у всьому багатстві та розмаїтті. Навчайте дітей бути саме такими, і тоді в них не буде ворогів і перешкод для спілкування.

Під час використання комплексу методів, запропонованих прийомів та порад під час колективної або індивідуальної роботи з дітьми педагогам та батькам, необхідно уважно їх відбирати відповідно до мети і завдань, демонструвати гуманізм, проявляти високий рівень довіри до дітей, бути здатними прийняти їх і намагатися надати підтримку.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Сучасна культурна людина – це не тільки людина освічена, але й така, що володіє почуттям самоповаги й шанована оточуючими. Важливо формувати в підростаючого покоління уміння будувати стосунки з оточуючими на основі співпраці і взаєморозуміння, готовності прийняти інших людей, їх погляди, звичаї і звички такими, якими вони є. Завдання сучасного закладу дошкільної освіти полягає в тому, щоб із його стін вийшли вихованці не тільки з певним багажем знань, умінь і навичок, а й самостійні діти, що володіють толерантністю в якості основи своєї життєвої позиції. Головне, щоб виховна робота щодо формування толерантності в дітей дошкільного віку базувалася на принципах, заснованих на людяності, яка буде лежати в основі відносин між людьми й активно застосовуватися на практиці.

Основна роль у процесі формування толерантної свідомості молодого покоління, яке в майбутньому саме стане ініціатором усіх наступних змін у суспільстві, відводиться освіті. Тому однією з ключових компетенцій, що визначають інтелектуально-особистісний розвиток учнів, є готовність і здатність людини жити й конструктивно взаємодіяти в багатоформатному полікультурному світі, тобто толерантність як особлива характеристика особистості.

Серед факторів, що впливають на продуктивність процесу формування толерантності в дітей дошкільного віку, ми вважаємо за доцільне окремо виділити рівень освіти вихователів та батьків із питань толерантності, а також відзначимо, що розвиток толерантності дошкільнят стане ефективним лише в тому випадку, якщо він відбувається в емоційно врівноваженому середовищі. Це може бути підґрунтям для подальшого дослідження. На нашу думку, здатність власною поведінкою і прикладом залучити інших на позиції толерантності є вихідною для вихователів закладів дошкільної освіти і вельми важливою щодо розвитку толерантності у дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

- Асмолов, А. Г. (2000). *На пути к толерантному сознанию*. Москва: Смысл (Asmolov, A. H. (2000). *On the way to tolerant consciousness*. Moscow).
- Бережна, Я. В., Кубицький, С. О. (2013). Показники та критерії сформованості толерантності у дітей молодшого шкільного віку. *Вісник Національного університету оборони України*, 4, 7-10 (Berezhna, Ya. V., Kubitskyi, S. O. (2013). Indicators and criteria for the development of tolerance in young children. *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*, 4, 7-10). Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>.
- Бобинова, С. В. (2001). Воспитание культуры толерантности у детей младшего школьного возраста. *Педагогика толерантности*, 2, 30-32 (Bobyнова, S. V. (2001). Education of a culture of tolerance in primary school children. *Pedagogy of tolerance*, 2, 30-32).
- Бондырева, С. К., Колесов, Д. В. (2011). *Толерантность (введение в проблему)*. Москва: Изд-во МПСИ (Bondyreva, S. K., Kolesov, D. V. (2011). *Tolerance (introduction to the problem)*. Moscow: IPSI Publishing House).
- Бикова, М. М. (2018). Сучасні підходи до реалізації принципу полікультурності у вихованні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5 (79), 294-304. DOI номера 10.24139/2312-5993/2018.05 (Bykova, M. M. (2018). Just come to the realization of the principle of multiculturalism in the violated. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5 (79), 294-304).
- Conche, M. (1993). *La tolerance francaise et sa signification universelle*. Document de travail pour le 19 Congres mondial de philosophic. Moscou 22-28 aout. 1993. UNESCO division de la philosophic de 1 etique Paris aout. P.77.
- Декларація принципів толерантності (Declaration of Principles of Tolerance)* (1995). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_503.
- Ефремова, Т. Ф. (2000). *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. Москва: Русский язык (Yefremova, T. F. (2000). *New dictionary of the Russian language. Interpretative and derivational*. Moscow: Russian language).
- Гусаева, К. Г., Вагабова, Н. М. (2006). *Толерантность: специфика проявления в современном обществе*. Махачкала (Husaieva, K. H., Vahabova, N. M. (2006). *Tolerance: the specifics of manifestation in modern society*. Makhachkala).
- Крестьянинова, Е. Н. (1997). Концепция «Культура — цивилизация» К. Леонтьева. Сб. *Философия культуры-97. Тез. докл. на российской научной конф., «Человек в культуре — культура в человеке»*. Самара: «Самарский университет» (Krestianinova, E. N. (1997). The concept of "Culture – Civilization" of K. Leontiev. *Proceedings of the Conf. Philosophy of Culture-97. Man in culture - culture in man*. Samara: Samara University Samara).
- Мириманова, М. (2002). Толерантность как проблема воспитания. *Развитие личности*, 2, 14-115 (Myrymanova, M. (2002). Tolerance as a problem of education. *Personal development*, 2, 104-115).
- Палаткина, Н. В. (2003). Формирование этнотолерантности у младших школьников. *Начальная школа*, 11, 65-72 (Palatkina, N. V. (2003). The formation of ethnic tolerance in primary school students. *Primary School*, 11, 65-72).
- Ростовцева, М. В. (2016). Проблема интолерантности в современном обществе. *Социодинамика*, 6, 13-17. DOI: 10.7256/2409-7144.2016.6.18113 (Rostovtseva, M. V. (2016). The problem of intolerance in modern society. *Sociodynamics*, 6, 13-17). Retrieved from: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=18113.

- Сухопара, І. Г. (2002). Формування у молодших школярів толерантності як соціально-ціннісних якостей особистості: теоретичний аспект. *Педагогіка толерантності*, 1-2, 110-111 (Sukhopara, I. H. (2002). Formulation in young schoolchildren of tolerance as a socially-valued characteristic features: theoretical aspect. *Teacher of tolerance*, 1-2, 110-111).
- Шрейдер, Ю. А. (1990). Утопия или устроительство. *Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности*. Москва, сс. 7-25 (Shreider, Yu. A. (1990). Utopia or organization. *Global problems and universal values*. Moscow, pp. 7-25).
- Тришин, В. Н. (2013). *Словарь синонимов* (Tryshyn, V. N. (2013). *Synonym dictionary*. Retrieved from: <http://rus-yaz.niv.ru/doc/synonyms-trishin/index.htm>).

РЕЗЮМЕ

Быкова Мария. Толерантность как актуальная проблема воспитания в учреждениях дошкольного образования.

Предметом исследования является толерантность как одна из личностных характеристик и приоритетных проблем воспитания в учреждениях дошкольного образования. Цель статьи – анализ современных подходов к проблеме толерантности, определение задач и направлений формирования толерантности детей в учреждениях дошкольного образования. В статье использованы методы теоретического анализа научных источников по проблеме исследования, также применен метод систематизации, сравнения, обобщения специальной литературы. Автором охарактеризованы задачи формирования толерантности, определены принципы, критерии и показатели педагогической толерантности, предложен методический комплекс для формирования толерантности детей в учреждениях дошкольного образования.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, стереотипы, принятие другого, личность, индивидуальность, различия, дошкольники, формирование.

SUMMARY

Bykova Mariia. Tolerance as an urgent problem in preschool education institutions.

One of the key competences that determine a child's intellectual and personal development is the person's willingness and ability to live and constructively interact in a multiformat multicultural world, that is, tolerance as a special characteristic of the individual.

The purpose of our study is to analyze current approaches to the problem of tolerance, to define the tasks and directions of formation of children's tolerance in preschool education institutions.

Methods of research: in the process of scientific research we have used theoretical analysis of scientific sources on the problem of research, the method of systematization, comparison and generalization of specialized literature.

Tolerance means respect, perception and understanding of the rich diversity of cultures in our world, forms of self-expression and self-identification of the human personality. Knowledge, openness, communication and freedom of thought, conscience and beliefs contribute to the formation of tolerance.

In the pedagogical sense tolerance is characterized as communication between teachers and students, which is built on the creation of optimal conditions that contribute to the formation of culture of communication among students, respect for an individual personality, the ability to express own opinions freely. It is justified that the best age to begin purposeful formation of tolerance is senior preschool age. The

reasons for this are beginning of active development of the individual, during this period value foundations of the outlook are laid. The basic factors of development of intolerance are analyzed, the leading tasks of formation of tolerance are defined, the main directions of formation of tolerance of preschool children are characterized. The set of methods and techniques for the formation of tolerance of children of preschool education institutions has been created, the criteria and indicators, the guiding principles of pedagogical tolerance have been determined.

Among the factors that influence the productivity of the process of formation of preschool children's tolerance, we consider it appropriate to identify separately the level of education of the teachers and parents on tolerance issues as well as emotionally balanced environment. This may be the basis for further research. The ability of one's own behavior and example to engage others in the positions of tolerance is essential for preschool teachers and very important for the development of tolerance of preschool children.

Key words: tolerance, intolerance, stereotypes, adoption, personality, individuality, differences, preschool children, formation.

УДК 101.379.82

Наталія Гречаник

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

ORCID ID 0000-0003-3300-3198

DOI 10.24139/2312-5993/2019.10/130-141

ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження продиктована наявністю соціально значущих явищ у нашій державі, серед яких: глобальне переосмислення системи цінностей; поглиблення наявної «кризи особистості», що виявляється нестійкістю життєвих орієнтирів; переорієнтація всіх існуючих традицій, у тому числі й в освітній царині, на гуманітарний, національно-спрямований і культурний базиси; відсутністю механізмів «збереження самоцінності й ідентичності» сучасної особистості в потоці інформації, споживацьких намірів тощо. Як фундаментальна наука філософія є інструментом в отриманні відповідей на питання усвідомлення призначення, мотивів і потреб особистості, яка оволодіє культурологічною компетентністю. Аналіз родових понять («культура», «культурологія», «компетентність», «особистість») у філософському контексті й утворює «філософський аспект культурологічної компетентності особистості».

***Ключові слова:** особистість, культура, культурологія, компетентність, культурологічна компетентність.*

Постановка проблеми. Глобальна гуманітарна криза привела до актуалізації проблем виховання як головної умови виживання і розвитку суспільства ХХ ст. Загальною думкою численних дослідників є переконаність, що виховання має стати засобом відвернення соціальної деградації,